

Чанчавік Н. (г. Брэст, БрДУ ім. А.С. Пушкіна)

СЕМАНТЫКА-СПАЛУЧАЛЬНЫЯ СУВЯЗІ ТЭМАТЫЧНАЙ ГРУПЫ «ХЛЕБ»

Лексіка сучаснай беларускай мовы, як і любой іншай, бесперапынна развіваецца і ўдасканальваецца. Яна папаўняецца новымі словамі, адначасова вызваляецца ад пэўнай колькасці ўстарэлых ці малаўжывальных слоў. Ступень ужывання слоў, якія ўваходзяць у лексіку беларускай мовы, неаднолькавая. Адны словы ўваходзяць у склад актыўнай лексікі, другія – пасіўнай. Адны словы вельмі пашыраны і ўжываюцца ў розных стылях мовы, а другія, наадварот, маюць абмежаванае ўжыванне. Гэтую з’яву можна назіраць, аналізуючы ўжыванне слоў тэматычнай групы хлеб у мастацкіх творах розных жанраў.

У гэтую групу ўваходзяць наступныя адзінкі: *абярценькі, акраец, акрайчык, асушак, бохан, булка, луста, ломак, скібачка, каравай, піражок, скарынка, сухар*. Такія словы, як *хлеб, бохан, булка, луста, скарынка, сухар, пірог* сустракаюцца ў творах розных жанраў. Словы *абярценькі, асушкі, ломак*

ужываюцца толькі ў мове казак. Мове казак уласцівыя і словы з памяншальна-ласкальнымі суфіксамі: *булачка, піражок, скарыначка, скібачка*.

У дадзеным артыкуле мы прааналізуем ужыванне такіх слоў тэматычнай групы «хлеб», як *абярценькі, акраец, скібачка, луста, бохан* у беларускіх народных казках, беларускіх апавяданнях і пазіі Пімена Панчанкі.

Слова *абярценькі* сустракаецца толькі ў беларускіх народных казках, у «Анталогіі беларускага апавядання» і ў пазіі Пімена Панчанкі яно не ўжываецца.

У казцы «Сястра і браты-арлы» ўжываецца слова абярценькі (хлеба) са значэннем булачкі: *Тады яны селі за стол і павячэралі, потым аб сырую зямлю ўдарыліся, зрабіліся зноў арламі і паліцелі біцца. Тады тая порцыя на стала і стала як была: дзве шклянкі вады і абярценькі хлеба* [2, с. 342].

У тлумачальным слоўніку беларускай мовы (далей – ТСБМ) слова *акраец* падаецца як адназначнае слова з рознымі адценнямі.

Акраец – кавалак хлеба, пірага, булкі, адрэзаны ад непачатага краю: *На адным канцы століка ляжаў загорнуты ў даматканцы абрус акраец хлеба*. Колас. // Кавалак хлеба. *Ляжыць перад намі акраец*. Танк. // Свой акраец хлеба – хлеб, кавалак хлеба; хлеб, як сродак існавання. *Мець свой акраец хлеба* [4, с. 212–213].

У беларускіх народных казках сустракаецца памяншальная форма слова акраец – *акрайчык*: *А вецер крычыць: «Не руш маю хату! А на табе акрайчык хлеба, што ты будзеш есці, то ён будзе большаць»* [2, с. 200]; *Задаволена крактануў дзед і адразу ж узаяўся нягнуткімі парэпанымі пальцамі разязваць вузлчок – у ім быў добры акраец жытняга хлеба, кавалак сала і збанок булёну* [1, с. 395].

У пазіі Пімена Панчанкі слова акраец намі не зафіксавана.

Скібачка – памяншальна-ласкальнае да скіба: *Горбач кроіць на скібачкі сухі чорны акраец і налівае ў шклянкі малако*. Мурашка [4, с. 166].

Сустрэлася гэтая адзінка толькі ў беларускіх народных казках: *Як прыехаў бацька, сын адрэзаў сабе скібачку хлеба, пасыпаў соллю, укусіў тры разы і выйшаў на двор* [2, с. 258].

Луста – адрэзаны вялікі плоскі кавалак (хлеба, сала і г. д.). *Маці намазала лусту хлеба і падала сыну*. Пальчэўскі [4, с. 63].

Выразна раскрыта семантыка слова луста Б. Сачанкам у апавяданні «Не, не ўсё роўна»: *І вось Тася, падцікаваўшы момант, калі ёй здалося, ніхто не бачыць, падкралася да буфета, адчыніла дзверцы, схавала нож і пачала таропка кроіць лусту* [1, с. 411]; *І Саўка і Барыс не зводзілі з дзеда вачэй – глядзелі, як ён развязае вузлчок, як сцеле, распраўляючы па краях, на зямлі хустку, кроіць тоўстымі лустамі хлеб* [1, с. 395].

Пімен Панчанка ўжывае ў мове сваіх твораў слова луста: *Нам грозяць вадародным богам // І атамнай атрутай. // А мы раскроім цёплы бохан, // Пасолім лусты крута* [3, с. 252].

Бохан – выпечаны хлеб пераважна круглай формы. *На выцягнутых руках Лукаш трымаў вышываны ручнік, а на ім бохан хлеба* [4, с. 397].

З такім жа значэннем слова бохан ужываецца і ў беларускіх народных казках: *Баба Яга ўзяла палавіну солі, палавіну мукі, замясіла цеста, спякла тры боханы і дала Івану* [2, с. 230].

У «Анталогіі беларускага апавядання» слова бохан сустракаецца зрэдку. Але ёсць некалькі прыкладаў, дзе гэтае слова ўжываецца ў значэнні «круглы хлеб»: *Да Аксені хадзіў Мікіта, і ёй было сорамна перад людзьмі, перад сабою, перад Мікітам: казалі, быў у сватах, з паўтараком, з боханам хлеба ў ручніку, і яна сядзела за сталом, тіла і ўсё яшчэ не заплаціла за гарэлку* [1, с. 350].

Са значэннем 'хлеб увогуле' слова бохан знаходзім і ў мове твораў Пімена Панчанкі: *Нас абавязвае эпоха // Суняць шаленцаў лютых, // Каб жыць і кроіць цёплы бохан // Без атамнай атруты* [3, с. 252].

Мы разгледзелі толькі некалькі лексем. Увогуле ў мастацкіх творах ужываецца каля дваццаці адзінак гэтай групы. Гэта разнастайвае мову твора, робіць яе больш вобразнай, сакавітай, набліжае нас да месца і часу падзей. Звяртае на сябе ўвагу і жанравае размежаванне ўжывання лексем тэматычнай групы «хлеб».

Літаратура

1. Анталогія беларускага апаваддзання: у 2 тамах / уклад. : М. Стральцоў, Т. Хадкевіч. – Мінск: Беларусь, 1967. – Т. 2. – 472 с.
2. Барташэвіч, Г. А. Беларускія народныя казкі. 2-е выд., дап. / Г.А. Барташэвіч, К.П. Кабашнікаў. – Мінск : Навука і тэхніка. – 1986. – 512 с.
3. Панчанка, П. Збор твораў : у трох тамах / П. Панчанка. – Мінск : Беларусь, 1967. – Т. 2. – 448 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. / рэд. М. Р. Суднік. – Мінск : Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1984. – Т. 5, кн. 2. – 608 с.